

Konferencijos

Istorija literatūrologų dabartyje

2003 m. lapkričio 23–24 d. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute vyko penktoji Baltijos šalių literatūrologų konferencija disciplinuojančiu ir aktualiu pavadinimu „Literatūros istorija: paradoksas ar paradigma“.

Renginį pradėjo Vytautas Kubilius pranešimu „Literatūros istorija istorijos lūžių laiku“ (anglų kalba jį įgarsino Dalia Satkauskytė). V. Kubilius nužymėjo svarbiausias pokomunistinių šalių literatūros istorikų problemas, ryškėjančias naujų uždavinių ir metodologinių abejonių lauke. Literatūros istoriką palyginęs su patologu, turinčiu nustatyti, kas gyva, o kas ne, profesorius klausė: o gal pats istorikas su savo vertybių hierarchijomis ir raidos schemomis yra praėjusio laiko lavonas?

Šis klausimas buvo nuodugniai analizuotas Aušros Jurgutienės pranešime „Globalizacijos iššūkis nacionalinei literatūrai“ (jau paskelbtame žurnale *Metai* 1, 2002). Kalbėtoja pritarė Vakarų mokslininkų požiūriui, kad nacionalinių literatūros istorijų rašymas yra atgyvenęs reiškinys besivienijančioje Europoje ir visame globalizmo apimtame pasaulyje. Ji svarstė naujas metodologines galimybes, turinčias keisti lietuvių literatūros istorijos stereotipą.

Jūratės Sprindytės ir Loretos Jakonytės parengtame pranešime „Literatūros istorijos teorija ir praktika: šiuolaikiniai debatai“ taip pat buvo ginčijamas tradicinis teleologinis modelis, pristatomi alternatyvūs būdai, kaip reikėtų reflektuoti literatūros procesus bei aprašyti literatūrinės kultūros ryšius.

Daugiausia konferencijos pranešimų buvo susiję su konkrečiomis literatūros istorijos tyrimo problemomis: Eugenija Ulčinaitė kalbėjo apie būtinybę senąją lietuvių literatūrą suvokti kaip tarpdisciplininį objektą; Marina Grišakova (Tartu) pranešime „Sugrįžimo poetika“ aptarė literatūrinio kanono sampratos kontroversiją; Benediktas Kalnačas (Ryga) nagrinėjo tris paskutinio dešimtmečio latvių dramas kaip XX a. pradžioje susiformavusių draminių modelių variantus; Anneli Mihkellev (Talinas) Europos ir estų poetų kūrinis lygino pagal jų santykį su tradicija ir intertekstinį tirštumą.

Linksmiausiai nuskambėjo profesorės Janinos Kursytės (Ryga) pranešimas „Literatūros ribų išplėtimas“, pasakojantis apie dabar atrandamą „žmogiškąjį“ Janį Rainį. Literatūrologai domisi jo nebaigtomis pjesėmis, Rainio fotografijomis, kurias poetas suvokė kaip savo tekstų papildymą, nagrinėjami iki 1940 m. Latvijoje populiarūs atvirukai su kičiniais paveikslėliais ir rimtomis Rainio eilėmis. Naujas tyrimo objektas – dienoraščiai bei itin įdomūs sapnų aprašymai, kuriuos jis kone kasdien užrašydavo 1907–1909 metais.

Donatos Mitaitės kalba „*Brandaus socializmo* epochos literatūros vertinimo problemos“ visų trijų šalių atstovus sujungė bendram pašnekesiui apie kultinius praėjusio laiko rašytojus, tolesnę jų kūrybos raidą, neblėstančią tautos meilę ar beviltiškai kritiškus reitingus.

Diskusijų, laisvų svarstymų, improvizacijų netrūko viso renginio metu – dauguma pranešimų buvo komentuojami ir papildomi kitų šalių atstovų pastabomis.

Pranešimus planuojama išleisti atskiru leidiniu, o po 2005 m. Baltijos šalių literatūrologai jau rinksis Taline, kur tikriausiai vėl bus atsiremta į penkių ankstesnių konferencijų patirtį, įrodžiusią, kad ben-

dras darbas esti įdomiausias, kai renginys vyksta kamerinėje aplinkoje ir pranešimų gausos neišsvarginti klausytojai įsitraukia į diskusijas. Juk nuolatinė komunikacinė apykaita ir yra ta svarbiausia priežastis, dėl kurios verta organizuoti konferencijas ir jose dalyvauti.

Loreta Mačianskaitė

Jono Aisčio konferencijos įspūdžiai

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Naujosios literatūros skyrius (Rūtos Brūzgienės iniciatyva) 2004 m. birželio 11 d. surengė jubiliejinę mokslinę konferenciją, skirtą 100-osioms Jono Aisčio gimimo metinėms. Į konferenciją atvyko ir poeto žmona Aldona Aistienė bei sūnus Margiris su šeima iš Vašingtono.

Ižangos žodį taręs instituto direktorius Algis Kaldėda pasidžiaugė, kad konferencija „didžiajam lyriko kunigaikščiui“ subūrė literatūros tyrėjų elitą. Susirinkusieji tylos minute pagerbė tragiškai žuvusį bendradarbį profesorių Vytautą Kubilių. Apie šio talentingo literatūrologo monografiją *Jonas Aistis*, kurioje jis itin taikliai apibūdino Aisčio kūrybą, kalbėjo Viktorija Daujotytė. Dalia Satkauskytė išskėlė Aisčio recepcijos aktualumą.

Kiti mokslininkai daugiausia dėmesio skyrė Aisčio poezijos meninei vertei ir savitumui. Dainius Vaitiekūnas, remdamasis A. J. Greimo semiotine analize, aptarė nostalgiją Aisčio poezijoje. Marijus Šidlauskas nagrinėjo dievoieškos formas ir teigė, kad poetą dominusios dvi temos: Dievo ir tėvynės. Kolegos mintį pratęsė Dalia Čiočytė, aptarusi krikščioniškuosius poeto kūrinių motyvus. Gintarė Bernotienė svarstė kraštovaizdžio vaidmenį, o Rima

Malickaitė kalbėjo apie poeto dainingosios lyrikos elementą – pakartojimą.

Muzikologė Jūratė Petrikaitė supažindino su dainuojamaisiais poeto eilėraščiais ir suteikė puikią progą pasiklausyti garso įrašų (Kazio ir Kazimieros Bradūnų bei kt.). Filosofiniu ir psichologiniu aspektu Aisčio kūrybą interpretavo filosofė Leonarda Jekentaitė. Apie Vakarų kultūros įtaką poeto kūrybai kalbėjo dvi mokslininkės: įžvalgų komparatyvistinį pranešimą „Prancūzų simbolizmo atšvaitai Aisčio poezijoje“ perskaitė Nijolė Kašelio-nienė, o pranešimą „Aistis ir prancūzų kultūra“ – Elina Naujokaitienė. Poeto eseistikos knygą *Dievai ir smūtkeliai*, modernumo stereotipų destrukciją joje aptarė Aušra Jurgutienė, Aisčio kritiką – Vita Gaigalaitė.

Ramutė Dragenytė skaitė pranešimą „Aisčio kūrybinė intencija: poetinės tiesos perdavimas“, Ugnius Keturakis – „Skambanti prasmė Aisčio poezijoje“. Apie šiais metais LLTI ketinamus išleisti 1929–1973 m. Jono Aisčio laiškus kalbėjo Laimutė Tidikytė. Su niekur neskelbtais 1945–1972 m. Bernardo Brazdžionio laiškais Jonui Aisčiui supažindino Maironio muziejaus direktorė Aldona Ruseckaitė. Aisčio draugystę su estų poetu Aleksiu Ran-

nitu priminė ir vaizdo medžiagą pateikė Riina Ernesaks-Nedzelskienė.

Po pranešimų ir diskusijų susirinkusieji žiūrėjo lietuvių išeivio Algimanto Kezio dokumentinį filmą apie Aistį, kurį 1968–1972 m. Filmą pristatė Rumšiškių Jono Aisčio muziejaus direktorė Gražina Meilutienė, komentavo Aldona Aistienė.

Poeto žmona sakė, kad jei Aistis būtų klausęs mokslininkų pranešimų apie savo kūrybą, būtų labai nustebęs. Pirmoji tobula eilėraščio eilutė ar poetinis vaizdas jam gimdavę spontaniškai – jis net neįtardavęs apie daugybę galimų interpretacijų. Sūnus Margiris tėvelį sunkiai beprisimenąs: atminty-

je regi, kaip su tėvu vaikštinėja po parką, mena aukštai jo įsuptas sūpynes...

Artimųjų prisiminimus papildė melodingos dainos Aisčio žodžiais. Rumšiškių vidurinės mokyklos muzikos mokytoja Asta Veverskytė, pritardama kanklėmis, padainavo „Peizažą“, „Lopšinę“, „Šilainę“ ir kitus liaudies dainomis virtusius Aisčio eilėraščius. Atlikėjų jų išmokė poeto gimtųjų Rumšiškių apylinkių gyventojai. A. Veverskytės ir Ilonos Papečkytės dainavimas suteikė puikią progą pajusti elegiškąją Aisčio kūrybos gelmę. Konferencijos medžiagą numatoma publikuoti LLTI leidžiamos serijos „Colloquia“ leidinyje.

Laimutė Tidikytė

Protestantiškoji kultūra užsienio konferencijose: kongresas, skirtas Heinricho Bullingerio 500 metų jubiliejui, ir konferencija Johanno Anastazijaus Freylinghauseno giesmyno 300 metų sukakties proga

2004 m. rugpjūčio 25–29 d. Šveicarijoje, Ciuricho universiteto Šveicarijos reformacijos institute, buvo pažymėtas vieno svarbiausių Europos Reformacijos veikėjų – Heinricho Bullingerio 500-asis gimimo jubiliejus. Kaip ir įprasta mokslo pasaulyje, šia proga buvo surengtas tarptautinis kongresas, kuriame dalyvavo Reformacijos tyrėjai iš įvairių šalių.

Heinrichas Bullingeris (1504–1575) – Šveicarijos Reformatų bažnyčios tėvas, teologas ir politikas – savo darbais ir veikla darė įtaką visos Europos, taip pat ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, protestantiškajai kultūrai. Jo *Antroji šveicarų konfesija* (*Confessio Helvetica Posterior*, parašyta 1562 m., išspausdinta 1566 m.) buvo priimta daugelio šalių reformatų bažnyčių. Ši konfesija jau 1566 m. rugsėjį buvo paskelbta oficialiu Lenkijos Reformatų baž-

nyčių tikėjimo išpažinimu. Lietuvos bei Lenkijos reformatų Generaliniame sinode Sandomire, vykusiame 1570 m. balandį, siekiant unifikacijos su liuteronais ir čekų broliais, ji buvo papildyta negausiais kitų konfesijų apibrėžimais ir išspausdinta. H. Bullingeris paliko ypač gausią renesansinę korespondenciją, adresuotą įvairių šalių kultūros veikėjams, kuri, kaip ir jo įtaka protestantiškosios kultūros pavidalams skirtinguose Europos regionuose, nėra iki galo ištirta ir įvertinta. Ši problema buvo paminėta ir kongresą pradėjusių žymių dabartinių Reformacijos tyrinėtojų – Emidio Campi, Ire nos Backus. Kongresas kėlė uždavinį ne tik prisiminti H. Bullingerį kaip istorinę asmenybę, bet ir suformuoti naujas sistemiškas jo darbų ir įtakos tyrimų kryptis. I. Backus kalboje H. Bullingeris gana

netikėtai buvo įvertintas kaip pirmoji Naujųjų laikų asmenybė, pademonstravusi istorinę humanizmo ir Reformacijos sąsają. I. Backus nuomone, H. Bullingeris nepritarė humanistinei žmogaus prigimties koncepcijai, tačiau pirmasis įtvirtino filologinius humanistų pasaulietinių ir religinių raštų skaitymo bei kritikos metodus.

Kongreso programa buvo suskirstyta į keletą sekcijų, tad visų pranešimų išgirsti neteko. Dalis jų buvo apžvalginio pobūdžio referatai, aptarę H. Bullingerio įtaką skirtinguose krikščioniškojo pasaulio kraštuose. Pavyzdžiui, Irene Dingel analizavo H. Bullingerio ir liuteronizmo santykių germaniškajame pasaulyje; Diarmaidas McCullochas į tą pačią temą žvelgė anglakalbių pasaulio žvilgsniu.

Nors kongreso programa buvo ypač intensyvi, joje vyraavo Šveicarijos ir Vokietijos mokslininkų pranešimai apie H. Bullingerio teologiją ir politinę veiklą. Pranešimų, skirtų jo ryšiams su Rytų ir Vidurio Europa, buvo palyginti nedaug, kaip ir pačių šių šalių mokslininkų. Serbas Luca Ilicas kalbėjo apie H. Bullingerio įtaką Reformacijai Slovėnijoje, Janas Andrea Bernhardas ir Géza Sogor aptarė H. Bullingerio ir Transilvanijos evangelikų korespondenciją.

Ciuriche dirbančio Reformacijos istoriko Ericho Brynerio pranešime „Bullingeris ir Rytų bei Centrinė Europa“ buvo paliesti ir Lietuvos Reformacijos klausimai, kurie, kaip vis dar įprasta Vakarų konferencijose, aptariami Lenkijos protestantizmo tyrinėjimų kontekste. Autorius pažymėjo, kad H. Bullingeris iš esmės veikė Vengrijos ir Lenkijos Reformatų bažnyčias, tačiau pabrėžė, jog Vengrijoje ir Transilvanijos kunigaikštystėje ši įtaka buvo labiau sporadiška, nesisteninga, o Lenkijoje H. Bullingeris sykiu su Jeanu Calvinu Reformatų bažnyčią stengėsi kontroliuoti vykdydami tam tikrą strategiją: į Reformacijos pusę jie norėjo patraukti aukščiausią aristokratijos sluoksnį, nuo kurio priklausytų ir žemesniųjų sluoksnių pasirinkimas. Laiškais H. Bullingeris siuntė bažnytinius nurodymus, sprendė dogmatines problemas ir bandė kontroliuoti

„erezijų“ (stankarizmo, antitrinitorizmo) plitimą. Vis dėlto pagrindinį Ciuricho teologų veikalą, adresuotą Lenkijai – *Epistolae duae*, – E. Bryneris įvertino kaip pernelyg scholastišką ir teorišką. Svarbiomis reformatų veiklos silpimo Lenkijoje priežastimis – nepaisant H. Bullingerio kontrolės laiškais – pranešėjas laikė Jano Łaskio mirtį 1560 m., konfesinį susiskaldymą ir stiprų antitrinitorių judėjimą.

Kadangi pranešimas buvo apžvalginis, neišvengta tokių scholastinių istorinių posakių kaip „Reformacija iš viršaus“ (Vengrija) ir „Reformacija iš apačios“ (Lenkija ir Lietuva), ne visai pagrįstų apibendrinimų, pavyzdžiui, teigiančių, kad jau XVI a. pabaigoje protestantai Lietuvoje tapo „nežymi mažuma“, tokia liko ir iki šių dienų, o Vengrijoje XVI a. pabaigoje Reformatų bažnyčia priklausė 80–90 proc. gyventojų.

Lietuvos reformatų kultūros problemos buvo paminėtos dar dviejuose konferencijos pranešimuose. Šios apžvalgos autorė skaitė pranešimą apie XVI–XVII a. LDK reformatų katekizmus ir juose pateiktus Eucharistijos apibrėžimus, paveiktus H. Bullingerio *Antrosios šveicarų konfesijos*, o vėliau – Heidelbergo katekizmo. Škoto Marko Taplino pranešime „Ortodoksija ir disidentai Bullingerio laikų Ciuriche: Bernardino Ochino“ buvo aptariamas italų evangelikas B. Ochino, 1556–1563 m. dirbęs italų bendruomenėje Ciuriche ir dėl „eretinių“ samprotavimų pasmerktas Ciuricho autoritetų. B. Ochino žinomas kaip veikėjas, padaręs įtakos ir Lietuvos bei Lenkijos antitrinitorių minčiai, nes pabėgęs iš Ciuricho lankėsi LDK, Lenkijoje ir Moravijoje, kur 1564 m. mirė. M. Taplinas analizavo jo *Dialogus* ir padarė išvadą, kad „antitrinitorišką“ B. Ochino pomirtinę reputaciją nulėmė akivaizdus H. Bullingerio atsiribojimas nuo B. Ochino darbų.

Šveicarijos Reformacijos instituto direktorius Emidio Campi priminė, kad H. Bullingerio studijos ir kritiniai jo darbų leidimai ypač suintensyvėjo po 1975 m. 400-ųjų jo mirties metinių proga organizuotų konferencijų ir išreiškė viltį, kad šis jubiliejinis kongresas gali tapti postūmiu šveicarų re-

formato analizei platesniame pasauliniame kontekste. Lietuvos kultūros istorikai gali tik apgailestauti, kad šiuo metu publikuojami H. Bullingerio raštų kritiniai leidimai jiems yra beveik neprieinami. Todėl dar ilgai bus juntamas atotrūkis tarp Vakarų tyrinėtojų, kurie nesusiduria su pagrindinių šaltinių stoka, tačiau nepažįsta vietinių tyrimo kontekstų, ir Rytų europiečių, kurie gerai išmano savo šalių istorines problemas, tačiau dažnai yra priversti dirbti be vakariečiams įprastų kritinių šaltinių.

Dar viena įdomi, tiesa, labiau specializuota, konferencija protestantiškosios kultūros klausimais šių metų rugsėjo 29 d. – spalio 3 d. vyko Vokietijoje, Halės-Vitenbergo universitete įkurtame pietisto, teologo Augusto Hermanno Francke's centre. Tai himnologinė konferencija, surengta 1704 m. Halėje išleisto Johanno Anastasijaus Freylinghauseno (1670–1739) giesmyno 300 metų sukakties proga. Šis giesmynas Vokietijos himnodijos istorijoje užima ypatingą vietą. Jis laikomas pagrindiniu pietistinių liuteroniškųjų giesmių repertuarą reprezentuojančiu giesmynu, padariusiu didelę įtaką ne tik Vokietijos, bet ir kitų liuteroniškųjų šalių giesmių istorijai. Francke's tyrimų centre jau keletą metų vykdomas projektas visapusiškai tiria J. A. Freylinghauseno giesmyno įtaką bendrajai pietistinei kultūrai ir Halės kultūriniam gyvenimui, jis nagrinėjamas ir literatūriniu, ir teologiniu bei muzikologiniu aspektais.

Konferencijos organizatoriai ir projekto vadovai Wolfgangas Miersemannas ir Gudruna Busch siekė sutelkti giesmių tyrinėtojus iš šalių, kuriose galima aptikti J. A. Freylinghauseno himnodijos pėdsakų. Todėl mokslininkai nagrinėjo ne tik Vokietijos pietizmo problemas, bet ir Škotijos, Norvegijos, Suomijos, Amerikos, Prūsijos, Latvijos, Lietuvos ir net Rusijos himnodijos klausimus. Konferencijoje nagrinėtos tiek paties J. A. Freylinghauseno kurtos giesmės (tekstai ir melodijos), tiek visas giesmynas, kuriame buvo išspausdintos vadinosios „naujosios“ įvairių pietistų autorių giesmės. Pranešėjai komparatyvistiniu, tekstologiniu požiū-

riu gretino skirtingus muzikinius ir tekstinius giesmių variantus.

Lietuviškų pietistinių giesmynų problemas jau gana seniai nagrinėja Halės lituanistė Gertruda Bense, šia tema ji yra išleidusi keletą studijų. Ji apžvelgė Karaliaučiuje išleistą Georgo Friedricho Rogallio giesmyną (pirmas leidimas 1731 m.), dėl kurio didelė J. A. Freylinghauseno giesmyno repertuaro dalis išplito Rytų Prūsijos Liuteronų bažnyčioje. Pirmasis lietuviškas pietistinis giesmynas, parengtas ir išspausdintas Fabijono Ulricho Glazerio (pirmas leidimas 1736 m.), nemažą dalį giesmių vertė būtent iš G. F. Rogallio šaltinio. F. U. Glazerio giesmyno giesmės įtraukus į oficialųjį Rytų Prūsijos lietuvišką giesmyną, pietistinės Freylinghauseno-Rogallio tradicijos giesmės tapo lietuviškosios liuteronų kultūros dalimi iki pat XX a. ketvirtjo dešimtmečio. (LLTI tautosakos archyvuose tikriausiai rastume ir vėliau Mažojoje Lietuvoje užrašytų „liaudies“ giesmių, kurių šaknys iš tiesų yra Freylinghauseno giesmyne. Toks palyginimas galėtų būti įdomi Mažosios Lietuvos folkloristikos tyrimo perspektyva.)

Šios apžvalgos autorė konferencijoje aptarė J. A. Freylinghauseno giesmyno tekstų recepciją neoficialiajame XIX a. Mažosios Lietuvos giesmyne, parengtame Kristijono Henriko Mertikaičio (pirmas neišlikęs leidimas 1800 m.). K. H. Mertikaičio giesmynas buvo labai populiarus ir aktyviai naudotas surinkimininkų. XIX–XX a. Prūsijoje jis išleistas daugiau nei trisdešimt kartų, tad buvo įdomu jo repertuarą palyginti su J. A. Freylinghauseno giesmynu. Vokietijoje labai nuodugnai tyrinėjamos pietistinės literatūros problemos Lietuvoje dar nėra tapusios mūsų literatūros ir kultūros istorijos sudedamąja dalimi. Lietuvos literatūros istorikų laukia užduotis giesmių istoriją paversti ir literatūros istorijos dalimi, o į literatūros istorijos apžvalgą įtraukti, pavyzdžiui, ne tik faktą apie pirmą literatūrinę K. G. Milkaus ir G. Ostermejerio polemiką, bet ir nušviesti jos tikrąjį himnodinį turinį.

Tarptautiniuose kongresuose, nagrinėjančiuose protestantiškosios kultūros klausimus, galima pastebėti, kad vakariečius domina ne tik kultūrinių „centrų“ ir „periferijų“ sąsajos, bet pamažu einama įvairesnio kultūrinio dialogo kryptimi. Vis

dėlto tam, kad toks dialogas gyvuotų, turtingas Lietuvos protestantiškosios ir visos istorinės kultūros paveldo tyrimas turėtų būti plėtojamas ir reprezentuojamas užsienio konferencijose gero-
kai aktyviau.

Dainora Pociūtė